

PRAWO I JEZYK

Redakcja:

Anna Mróz

Adam Niewiadomski

Monika Pawelec

Warszawa 2009

Translacyjne problemy wyrażania modalności deontycznej w tekstach aktów normatywnych w języku polskim, angielskim i greckim

1. Przekład

Przekład tekstów sformułowanych w języku prawa ma charakter interdyscyplinarny.¹ Właściwie można stwierdzić, że zjawisko interdyscyplinarności przekładu prawniczego jest dużo bardziej złożone. Od tłumacza wymaga się bardzo szerokich kompetencji w zakresie biegłej znajomości języka ojczystego i obcego w mowie i piśmie (zarówno potocznego, jak i specjalistycznego tj. prawnego i prawniczego), znajomości systemów prawnych i rzeczywistości prawnej obszarów językowych, których dotyczą przekładane teksty. Ponadto, dobrze wykształcony tłumacz powinien znać i właściwie stosować w praktyce teorie przekładu i strategię tłumaczeniowe. Inaczej mówiąc, tłumacz ma być prawnikiem, filologiem, językoznawcą i przekładoznawcą w jednej osobie. Co więcej, A. Pisarska i T. Tomaszewicz² pisząc, iż „trudność każdego tłumaczenia prawnego polega przede wszystkim na tym, że należy „przenieść” informację z jednego systemu prawnego do innego” zauważają, że istnieją problemy z właściwym transferem informacji wyrażonych w języku źródłowym (języku oryginału) na język docelowy (język przekładu).

Jeżeli w danym akcie normatywnym użyty jest specyficzny zwrot (termin) języka prawnego, należy go rozumieć zgodnie ze znaczeniem nadanym mu w tym języku³. Należy jednak brać pod uwagę to, że teksty sformułowane w języku prawa najczęściej dotyczą jeszcze przynajmniej jednej dziedziny, a zatem w rzeczywistości

¹ J. E. Joseph zauważa, że „the translation of legal texts of any sort, from statute laws to contracts to courtroom testimony, is a practice which stands at the crossroads of three areas of theoretical inquiry: legal theory, language theory (broadly defined, to include the interests not only of linguists but of rhetorical and textual theory as well), and translation theory”. J. E. Joseph., *Indeterminacy, Translation and the Law*. [w:] red. M. Morris, *Translation and the Law*, Amsterdam/Philadelphia 1995, s. 14.

² A. Pisarska, T. Tomaszewicz, *Współczesne tendencje przekładoznawcze*, Poznań 1996, s. 189.

³ T. Stawicki, P. Winczorek, *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2002, s. 167.

są sformułowane w przynajmniej dwóch językach specjalistycznych. Tłumaczenie prawne opiera się na zasadzie zachowania związku treści tłumaczenia z systemem prawnym języka źródłowego oraz specyfiką dziedziny, której tekst dotyczy. Zasada ta odnosi się wyłącznie do terminologii, gdyż „tylko terminy przetransponowane na grunt języka obcego systemu prawnego mają prawo nosić *znamiona obcości*, uzasadnione nieprzystosowalnością samych systemów. Natomiast zasada ta żadną miarą nie może być stosowana na poziomie całego tekstu i rozumiana jako zalecenie np. kalkowania frazeologizmów”⁴. Podsumowując, Pisarska i Tomaszewicz⁵ twierdzą, że „zabiegiem tłumacza musi być wychwycenie sensu i odnalezienie w języku docelowym takiej formy, która mogłaby oddać ten sam sens, ale w sposób zgodny z systemem języka docelowego”.

2. Sposoby wyrażania modalności deontycznej

Modalność jest kategorią semantyczną złożoną. Jest ona różnie definiowana przez językoznawców, ale na potrzeby tego artykułu przyjmujemy klasyfikację, zgodnie z którą modalność jest informacją o postawie nadawcy wobec treści komunikatu. Zgodnie z tym podziałem można wyróżnić trzy jej typy⁶: (i) modalność aletryczną (informującą o obiektywnej możliwości lub konieczności zachodzenia zdarzeń), (ii) modalność epistemiczną (związaną ze światem przekonań nadawcy i dotyczącą stopnia pewności wyrażanych przez niego sądów) oraz (iii) modalność deontyczną (związaną z wyrażaniem nakazów, zakazów i przyzwoleń)⁷. Z punktu widzenia tłumacza w pierwszej kolejności należy ustalić znaczenie komunikatu (czyli zrozumieć tekst oryginału), a następnie należy określić, jakie środki służą do wyrażania tego znaczenia. Do wyrażania znaczenia modalnego można wykorzystać szeroki wachlarz środków językowych leksykalnych i gramatycznych, np.: czasowniki modalne, klityki czy partykuły⁸.

Podsumowując, można stwierdzić, że modalność deontyczna „odnosi się do świata norm i ocen i dotyczy działań człowieka, które z woli indywidualnego lub zbiorowego sprawcy są mu nakazane lub dozwolone”⁹. Wypowiedzenia modalizo-

⁴ *Kodeks Tłumacza Przysięgłego z komentarzem*, red. D. Kierzkowska, Warszawa 2005, s. 95.

⁵ A. Pisarska, T. Tomaszewicz, *Współczesne...*, dz. cyt., s. 107.

⁶ Przegląd różnych propozycji klasyfikacji typów modalności zawierają m.in. prace J. Lyons, *Semantyka*, t. 1–2, Warszawa 1989; D. Rytel, *Leksykalne środki wyrażania modalności w języku czeskim i polskim*, Wrocław 1982, E. Jędrzejko, *Semantyka i składnia polskich czasowników deontycznych*, Wrocław 1987.

⁷ Zob. np. D. Rytel, *Leksykalne...*, dz. cyt., s. 13–14; E. Jędrzejko, *Semantyka ...*, dz. cyt., s. 19–20, H. Wróbel, *O modalności*, [w:] „Język Polski” z. 3–5, 1991, s. 262–264.

⁸ Patr.: F. R. Palmer, *Mood and Modality: Basic Principles*, [w:]. *Concise Encyclopedia of Grammatical Categories*, red. K. Brown, J. Miller and R. E. Asher, Amsterdam 1999; F. Kiefer, *Modality* [w:]. *Concise Encyclopedia...*, dz. cyt.; J. Bańcerowski, J. Pogonowski, T. Zgółka, *Wstęp do językoznawstwa*, Poznań 1982, s. 219–220.

⁹ E. Jędrzejko, *Semantyka*, s. 22.

wane deontycznie mogą mieć charakter subiektywny lub obiektywny. Wtedy gdy podstawą wartościowania są kulturowo uwarunkowane normy prawne, mamy do czynienia z oceną obiektywną. „W wypadku modalności deontycznej jeden z aktantów stanowi obowiązki, inny z kolei tym obowiązkom podlega. Taka sytuacja może wynikać z określonych relacji interpersonalnych i określać miejsce, jakie zajmują aktanci w hierarchii społecznej (władza instytucjonalna i in.), oraz wiązać się z pewnymi cechami aktanta nadrzędnego (autorytet moralny, wiedza itp.), które predestynują go do ustanawiania obowiązków”¹⁰.

Normatywny (czyli nakazowy, obligujący) charakter aktu prawnego wynika z jego definicji¹¹. Dlatego też, w języku aktów normatywnych można znaleźć środki wyrażające nakaz, zakaz, powinność czy dozwolenie, które nie występują w języku potocznym.

W języku polskim wśród najczęściej spotykanych środków służących do wyrażania modalności deontycznej można spotkać: pełnoznaczne czasowniki deontyczne, czasowniki modalne, osobowe i nieosobowe predykatywy modalne konotujące bezokolicznik oraz konstrukcje składniowe zobowiązujące określony podmiot do określonego zachowania się. W języku polskim można znaleźć konstrukcje z *verbum* niedeontycznym (tryb oznajmujący czasu teraźniejszego i przyszłego).

W języku angielskim do wyrażania modalności deontycznej najczęściej służą czasowniki modalne (*shall, must, may only*) oraz konstrukcje semimodalne (*is to be*).

W materiale greckim i cypryjskim odnotowano z kolei zarówno środki gramatyczne, jak i leksykalne. Są nimi przede wszystkim: czasowniki modalne (πρέπει, οφείλει, μπορεί) i czasownik deontyczny (υποχρεούται) konotujące w języku greckim tryb zależny (*coniunctivus* – najczęściej bezokolicznik w przekładzie na j. polski), czasowniki w trybie oznajmującym czasu teraźniejszego i przyszłego, przymiotnik w wyrażeniach modalnych w funkcji orzecznika (np. konstrukcja orzeczenia imiennego – είναι υποχρεωμένος), oraz rzeczownik w funkcji dopełnienia bliższego (έχει υποχρέωση). Nieco rzadziej modalność w języku greckim jest wyrażona za pomocą: przysłówka sposobu (imiestów przymiotnikowy w funkcji przysłówka) w wyrażeniach modalnych (CY: δέον είναι, GR: είναι δυνατόν), rzeczownika w funkcji podmiotu (CY: ουδείς αποστερείται, GR: κανένας δεν στερείται) i dopełnienia dalszego (CY: ουδενός πολίτου απαγορεύεται).

Wspomniane typy środków są nośnikami czterech podstawowych znaczeń deontycznych: nakazu, powinności, pozwolenia i zakazu. Poniżej skupiamy uwagę wyłącznie na wypowiedzeniach z jednostkami komunikującymi **nakaz, zakaz i dozwolenie**, uwzględniając częstość występowania tych jednostek.

¹⁰ E. Jędrzejko, *Semantyka*, s. 26–29. Zob. K. Kaczmarek, A. Matulewska, P. Wiatrowski, *Translacyjne aspekty wyrażania nakazu w polskich, angielskich i węgierskich aktach normatywnych*, [w:] „Scripta Neophilologica Posnaniensia”, t. IX, Poznań 2008, s. 169.

¹¹ A. Michalska, S. Wronkowska, *Zasady tworzenia prawa*, Poznań 1983, s. 13.

3. Sposoby wyrażania modalności deontycznej w polskich, angielskich i greckich aktach normatywnych

Nakaz

Język polski

W analizowanym korpusie zaobserwowano wiele sposobów wyrażania nakazu. Do najczęściej stosowanych i najciekawszych środków niewątpliwie należy najczęściej stosowany tryb oznajmujący czasu teraźniejszego, niewystępujący w języku potocznym i niezawierający w swej strukturze powierzchniowej wykładnika nakazu, np.:

Jeżeli zobowiązanie ma związek z przedsiębiorstwem dłużnika lub wierzyciela, o miejscu spełnienia świadczenia rozstrzyga siedziba przedsiębiorstwa. Sprzedawca jest odpowiedzialny względem kupującego, jeżeli rzecz sprzedana ma wadę zmniejszającą jej wartość lub użyteczność ze względu na cel w umowie oznaczony albo wynikający z okoliczności lub z przeznaczenia rzeczy, jeżeli rzecz nie ma właściwości, o których istnieniu zapewnił kupującego, albo jeżeli rzecz została kupującemu wydana w stanie niezupełnym (rękojmia za wady fizyczne).

Struktura powierzchniowa powyższego wypowiedzenia wyizolowanego z kontekstu prawnego może być rozumiana jako *declarativum* (opis faktów). Natomiast makrokontekst i mezokontekst (czyli autor tekstu – ustawodawca, charakter wynikający z gatunku – akt normatywny oraz sposób funkcjonowania tekstów prawnych) wpływają na inną interpretację komunikatu. Inaczej mówiąc, informacje pragmatyczne sprawiają, że powyższe wypowiedzenie należy interpretować jako jednostkę składniową obligującą do określonego zachowania.

Schemat eksplikacyjny takiej wypowiedzi można przedstawić w następujący sposób 'x chce, żeby y zrobił z'. Wypowiedzenia niezawierające w swej strukturze powierzchniowej wykładnika nakazu są ekwiwalentne semantycznie z konstrukcjami zawierającymi leksykalne jednostki modalne, np.:

*Jeżeli dziecko nie przebywa stale u żadnego z rodziców, jego miejsce zamieszkania **określa** sąd opiekuńczy [A] ≈ Jeżeli dziecko nie przebywa stale u żadnego z rodziców, jego miejsce zamieszkania **jest zobowiązany/jest obowiązany/musi/ma obowiązek/ powinien określić** sąd opiekuńczy [B].*

Niewątpliwie do najczęstszych wypowiedzeń wyrażających nakaz należą wypowiedzenia zawierające *verba* w czasie teraźniejszym, np.:

*Oświadczenie drugiej stronie woli zawarcia umowy **stanowi** ofertę, jeżeli określa istotne postanowienia tej umowy. Oferta złożona w toku aukcji **przestaje wiązać**, gdy inny uczestnik aukcji (licytant) złożył ofertę korzystniejszą, chyba że w warunkach aukcji zastrzeżono inaczej. Zawarcie umowy w wyniku aukcji **następuje** z chwilą udzielenia przybicia.*

w tym również czasowniki refleksywne w czasie teraźniejszym, np.:

*Przepis § 2 **stosuje się** odpowiednio, jeżeli przedsiębiorca zaprasza drugą stronę do rozpoczęcia negocjacji, składania ofert albo do zawarcia umowy w inny sposób. Przyjęcie oferty dokonane z zastrzeżeniem zmiany lub uzupełnienia jej treści **poczytuje się** za nową ofertę.*

oraz formy bezosobowe czasu teraźniejszego, np.:

Do zachowania pisemnej formy czynności prawnej wystarcza złożenie własnoręcznego podpisu na dokumencie obejmującym treść oświadczenia woli.

Kolejną grupę stanowią *verba* w czasie przyszłym, np.:

*Sąd **odmówi** zwolnienia od kosztów sądowych stronie w razie oczywistej bezzasadności jej powództwa lub obrony.*

*Jeżeli wskutek podziału nieruchomości władnącej albo nieruchomości obciążonej sposób wykonywania służebności wymaga zmiany, sposób ten w braku porozumienia stron **będzie ustalony** przez sąd.*

Analizując znaczenie wypowiedzeń zawierających *verba* w czasie teraźniejszym i przyszłym, wstępnie można wysunąć hipotezę, iż organizacja temporalna wypowiedzeń niekiedy zależy od przebiegu ilościowego (semelfaktywności lub iteratywności) nakazywanej akcji.

Ponadto, w analizowanym korpusie polskim zaobserwowano użycie następujących jednostek: *jest wymagane, jest obowiązany, mieć obowiązek, musieć, należy, powinien*.

Najniższą frekwencją odznacza się konstrukcja *jest wymagane (jest wymagana)*¹²:

*Do zbycia przedsiębiorstwa, do dokonania czynności prawnej, na podstawie której następuje oddanie go do czasowego korzystania, oraz do zbywania i obciążania nieruchomości **jest wymagane** pełnomocnictwo do poszczególnej czynności.*

Częściej spotyka się konstrukcję *jest obowiązany* (także w innych formach rodzajowych):

*Po zakończeniu dzierżawy dzierżawca **obowiązany jest**, w braku odmiennej umowy, zwrócić przedmiot dzierżawy w takim stanie, w jakim powinien się znajdować stosownie do przepisów o wykonywaniu dzierżawy.*

*Organizator od chwili udostępnienia warunków, a oferent od chwili złożenia oferty zgodnie z ogłoszeniem aukcji albo przetargu **są obowiązani** postępować zgodnie z postanowieniami ogłoszenia, a także warunków aukcji albo przetargu.*

¹² Dla predykatu realizującego akty wymagań Jędrzejko (E. Jędrzejko, *Semantyka...*, dz. cyt., s. 62) wskazała następujące składniki semantyczne: 1. x ma władzę nad y, 2. x chce, żeby y zrobił z, 3. z jest aktem o charakterze omnitemporalnym, 4. jeśli y robi z, to powoduje to z₁, 5. z₁ jest dobre (dla y, x), 6. x mówi y, żeby y zrobił z.

Wprawdzie w literaturze przedmiotu (Wronkowska, Zieliński) uznaje się, że konstrukcje *jest obowiązany* i *jest zobowiązany* są stosowane wymiennie. Konstrukcja *jest zobowiązany* w wielu aktach normatywnych jest wykorzystywana do wyrażania nakazu nie ustawowego, narzuconego przez ustawodawcę, lecz nakazu zewnętrzznego, wynikającego z okoliczności pozaustawowych.

W analizowanym korpusie spotyka się również czasowniki i predykatywy modalne: *musieć*, *należy*. Czasownik *musieć* jest bardzo rzadki. W Kodeksie cywilnym nie występuje w ogóle.

Osoba, która ma być ubezwłasnowolniona, musi być zbadana przez jednego lub więcej biegłych lekarzy psychiatrów.

W wypadkach nie cierpiących zwłoki przeszukanie może być dokonane bez zezwolenia, jednakże czynność taka musi być niezwłocznie po dokonaniu przedstawiona do zatwierdzenia prezesowi sądu rejonowego.

Jeżeli ani z umowy, ani z okoliczności nie wynika, że przyjmujący zlecenie zobowiązał się wykonać je bez wynagrodzenia, za wykonanie zlecenia należy się wynagrodzenie.

Spotyka się również elementy modalne w postaci połączeń: *mieć obowiązek*, *obowiązek ciąży* traktowane niekiedy jako parafraza podstawowych czasowników modalnych¹³:

Dzierżawca ma obowiązek dokonywania napraw niezbędnych do zachowania przedmiotu dzierżawy w stanie nie pogorszonym.

Dużo wątpliwości jest związanych z następnym środkiem językowym komunikującym nakaz, czyli jednostką *powinien*. Poloniści zwracają uwagę na mniejszy stopień konieczności zawarty w wypowiedzeniach z tą jednostką¹⁴. W definicji tego wyrazu „nie wskazuje się na istnienie sankcji w przypadku niedopełnienia powinności, lecz raczej na rodzaj »nagrody«, jeśli powinność zostanie spełniona [...]”¹⁵. Z drugiej strony teoretycy prawa zwracają uwagę na jej normatywny charakter. M. Zieliński podkreśla: „[...] w każdym przypadku, w którym zwrot „**powinien**” zawarty został w przepisie prawnym jako funkktor główny, użyty jest on w sensie normatywnym, a zatem jako operator nakazu”¹⁶.

Jeżeli kupujący odstępuje od umowy z powodu wady rzeczy sprzedanej, strony powinny sobie nawzajem zwrócić otrzymane świadczenia według przepisów o odstąpieniu od umowy wzajemnej.

¹³ D. Rytel, *Leksykalne...*, dz. cyt., s. 124.

¹⁴ E. Jędrzejko, *Semantyka...*, dz. cyt., s. 40, D. Rytel, *Leksykalne...*, dz. cyt., s. 100.

¹⁵ E. Jędrzejko, *Semantyka...*, dz. cyt., s. 42.

¹⁶ M. Zieliński, *Wykładnia prawa. Zasady. Reguły. Wskazówki*, Warszawa 2002, s. 161.

Język angielski

Do najczęściej występujących środków wyrażania nakazu stosowanych w brytyjskich i amerykańskich aktach normatywnych niewątpliwie należą czasowniki modalne: *shall*, *must*.

*Any rule of law whereby any evidence may be taken to be corroborated by a false denial **shall** cease to have effect.*

*In exercising their functions, an English local authority **must act** in the manner that is best calculated to secure that any targets set under subsection (3) (so far as relating to the area of the local authority) are met.*

Ponadto można jeszcze spotkać następujące jednostki: *may only*, *is to be*. Czasownik modalny *shall* występuje jednakże nie tylko w wypowiedzeniach nakazujących, lecz również w oznajmujących. Amerykańscy i brytyjscy prawnicy (Garner, LeClerq i inni) zwracają uwagę na trudności związane z interpretacją znaczenia w wypowiedzeniach z *shall*, i coraz częściej, zgodnie z zaleceniami Plain English Campaign oraz ABC Rule, zalecają stosowanie do wyrażania nakazu raczej czasownika modalnego *must* niż *shall*. Zalecenie to znajduje odzwierciedlenie w US Code Construction Act, Chapter 311, Government Code, zgodnie z którym nakaz w amerykańskich aktach normatywnych wyrażony za pomocą *shall* oznacza obowiązek, a *must* warunek konieczny do spełnienia (warunek uprzedni). „Konstrukcja *is required to* może być natomiast używana w obu tych znaczeniach. Analiza amerykańskich aktów normatywnych wykazała jednak, że zasada ta nie jest stosowana w sposób spójny i istnieją konteksty, w których *shall* i *must* są stosowane wymiennie”¹⁷.

Język grecki

We współczesnych greckich i cypryjskich aktach normatywnych (analizowano tu teksty konstytucji obydwu państw) środki nakazu są stosunkowo zróżnicowane pod względem struktury. W celu wyrażenia nakazu prawodawstwo greckojęzyczne najczęściej stosuje czasowniki w trybie oznajmującym czasu teraźniejszego i przyszłego, np.:

Την ελληνικήν κοινότητα αποτελούσιν άπαντες οι πολίται της Δημοκρατίας, οίτινες είναι ελληνικής καταγωγής και έχουσιν ως μητρικήν γλώσσαν την ελληνικήν ή μετέχουσι των ελληνικών πολιτιστικών παραδόσεων ή ανικούσιν εις την Ελληνικής Ορθόδοξον Εκκλησίαν.

Η ικανότητα διακίου του φυσικού προσώπου ρυθμίζεται από το δίκαιο της ιθαγένειας. Για την καλή και πιστή εφαρμογή του παρόντος Νόμου ο Διευθυντής θα είναι έφορος επί του Φόρου Εισοδήματος, ο οποίος οφείλει να προβαίνει σε κάθε ενέργεια την οποία κρίνει του παρόντος Νόμου.

oraz czasowniki modalne: *οφείλει*, *πρέπει* i czasownik deontyczny: *υποχρεούται*.

¹⁷ K. Kaczmarek, A. Matulewska, P. Wiatrowski, *Translacyjne...*, dz. cyt., s. 180.

Όποιος ισχυρίζεται, για να ασκήσει δικαίωμα, ότι ένα πρόσωπο ζει ή πέθανε, ή ότι σε ορισμένη εποχή ζούσε ή ότι επέζησε από κάποιον άλλο, οφείλει να το αποδείξει.

Στην αίτηση πρέπει να επισυνάπτονται και όλα τα έγγραφα από τα οποία προκύπτει η παίτηση και το ποσό της.

Κάθε άτομο που ασκεί καθήκοντα ή τελεί στην υπηρεσία της εφαρμογής του παρόντος Νόμου υποχρεούται να θεωρεί και τηρεί ως απόρρητο και εμπιστευτικό κάθε στοιχείο που περιέχεται σε γνώση του, κάθε φορολογική δήλωση ως και κάθε έγγραφο ή φορολογικό κατάλογο

που αναφέρεται στο εισόδημα οποιουδήποτε προσώπου και θα υπογράψει την επί τούτω καθορισθείσα δήλωση ενώπιον Εταρχιακού δικαστή.

Niemal równie często wykorzystuje się strukturę orzeczenia imiennego z użyciem imiesłowu biernego czasu παρακείμενος jako orzecznika: *είναι υποχρεωμένος*, np.:

Κάθε Έλληνας που μπορεί να φέρει όπλα είναι υποχρεωμένος να συντελεί στην αμμύνα της Πατρίδας, σύμφωνα με τους ορισμούς των νόμων.

oraz wyrażenie modalne z użyciem czasownika mieć (*έχω*): *έχει / έχουν υποχρέωση(υποχρεώσεις)*.

Οι κληρονόμοι και κληροδόχοι της περιουσίας του αφάντου έχουν την υποχρέωση να δώσουν ασφάλεια για την ενδεχόμεν απόδοση της περιουσίας σε επικρατέστερους δικαιούχους ή στον άφαντο.

Warto nadmienić, że język cypryjskich aktów normatywnych różni się od języka greckich aktów normatywnych, co wynika ze skomplikowanego uwarunkowania kulturowego i historycznego¹⁸. W związku z tym nawet forma wyrażenia nakazu w aktach cypryjskich może być różna od aktów greckich, dlatego też w tych pierwszych ustawodawca wyraża nakaz za pomocą archaicznego wyrażenia przysłówkowego (przysłówek sposobu) konotującego tryb zależny: *δέον είναι*, np.:

Η κατάσχεσις εφημερίδων ή άλλων εντύπων δεν επιτρέπεται άνευ εγγράφου αδείας του γενικού εισάγγελέως της Δημοκρατίας, ήτις δέον είναι να επικυρωθή δι' αποφάσεως αρμοδίου εντός εβδομήκοντα δύο ωρών το βραδύτερον, εν περιπτώσει δε μη αίρεται η κατάσχεσις.

Dostrzegamy tu również kolejność części zdania charakterystyczną dla języka archaizującego: przysłówek + czasownik, a we współczesnym NEK – Wspólny Język Nowogrecki, a także zgodnie z postulatami uwspółcześniania greckiego języka prawnego i prawniczego właściwa kolejność to: czasownik + przysłówek¹⁹.

¹⁸ http://www.parliament.cy/parliamentgr/002_01.htm

¹⁹ Patrz: A. N. Σταυράκης, *Νεοελληνική νομική γλώσσα και ορολογία*, Αθήνα 1995, s. 117–122.

Zakaz

Język polski

Zakaz w języku polskim najczęściej jest wyrażany za pomocą następujących środków: *nie* + *czas teraźniejszy tryb oznajmujący*:

Nie ulega zwrotowi wartość wkładu polegającego na świadczeniu usług albo na używaniu przez spółkę rzeczy należących do wspólnika.

nie może/można:

Rozwiązania umowy darowizny **nie można** żądać po upływie dwóch lat od jej wykonania.

oraz dużo rzadziej: *nie wolno*:

Właścicielowi **nie wolno** dokonywać robót ziemnych w taki sposób, żeby to groziło nieruchomościom sąsiednim utratą oparcia.

zabrania się, zakazuje się, nie zezwala się nie jest dopuszczalne/niedopuszczalne jest jest niedopuszczalne.

Żądanie odszkodowania przenoszącego wysokość zastrzeżonej kary **nie jest dopuszczalne**, chyba że strony inaczej postanowiły.

Język angielski

W języku angielskim przeważają czasowniki modalne *may not* oraz *shall not*.

An English local authority **may not provide** childcare for a particular child or group of children unless the local authority are satisfied – a) that no other person is willing to provide the childcare (whether in pursuance of arrangements made with the authority or otherwise), or (b) if another person is willing to do so, that in the circumstances it is appropriate for the local authority to provide the childcare.

In any civil proceedings – (a) evidence **shall not be excluded** solely on the ground that it is hearsay.

Występują również inne czasownik modalne takie jak *cannot* czy *must not*.

Where a person (referred to in section 4 below as „the consumer”) enters into a contract as a consumer, an agreement that future differences arising between parties to the contract are to be referred to arbitration **cannot be enforced** against him in respect of any cause of action so arising to which this section applies.

The trade union in question **must not publish** the result of the ballot or election

until it has received such a report as is mentioned in subsection (5) above from the scrutineer.

Jezyk grecki

W korpusie greckim spotykamy środki wyrażania zakazu takie, jak w języku polskim oraz takie, jak w języku angielskim, tzn. zaprzeczone czasowniki w trybie oznajmującym czasu teraźniejszego, np.:

Τίτλοι ευγένειας ή διάκρισης ούτε απονέμονται ούτε αναγνωρίζονται σε Έλληνες πολίτες. Για τους σκοπούς των εδαφίων (3) και (4) ο όρος «στοιχεία πάγιου ενεργητικού» δεν περιλαμβάνει κτίρια τα οποία αναφέρονται στο εδάφιο (2) του άρθρου 9.

czasowniki modalne: *απαγορεύεται / απαγορεύονται*, np.:

Ο τύπος είναι ελεύθερος. Η λογοκρισία και κάθε άλλο προληπτικό *απαγορεύεται*. *Απαγορεύονται* ατομικά διοικητικά μέτρα που περιορίζουν σε οποιονδήποτε Έλληνα την ελεύθερη κίνηση στη Χώρα, καθώς και την ελεύθερη έξοδο και είσοδο σ' αυτήν.

oraz zaprzeczone czasowniki modalne: *δεν επιτρέπεται, δε μπορεί* i w aktach cypryjskich *δε δύναται*, np.:

Δικαστικές επιτροπές και έκτακτα δικαστήρια, με οποιοδήποτε όνομα, *δεν επιτρέπεται* να συσταθούν.

Το σωματείο *δε μπορεί* να λυθεί για παράβαση του νόμου ή ουσιώδους διάταξης του καταστατικού του, παρά μόνο δικαστική απόφαση.

Ο νόμος *δε δύναται* να προβλέψει ποινήν δυσανάλογον προς την βαρύτητα του αδικήματος.

Poza tym stosunkowo często zakaz wyrażany jest wyrażeniem modalnym z przymiotnikiem w funkcji orzecznika: *είναι απαρραβίαστη*, np.:

Η προσωπική ελευθερία *είναι απαρραβίαστη*.

W cypryjskich aktach normatywnych poza wskazanymi powyżej, ustawodawca w celu wyrażenia zakazu stosuje środek polegający na użyciu zaimka przeczącego *ουδείς* w funkcji podmiotu w połączeniu z czasownikiem stojącym w stronie medialno-pasywnej: *ουδείς αποστερείται*, np.:

Ουδείς αποστερείται της ζωής αυτού, ειμή εις εκτέλεσιν ποινής επιβληθείσης δι' αποφάσεως αρμοδίου δικαστηρίου δι' αδικημα, δι' ο προβλέπεται η ποινή αυτή υπό του νόμου.

Odpowiednikiem tego środka w greckich aktach normatywnych jest użycie zaimka przeczącego *κανένας* w funkcji podmiotu w połączeniu z czasownikiem w stronie medialno-pasywnej, np.:

Κανένας δεν στερείται χωρίς τη θέλησή του το δικαστ' γ που του έχει ορίσει ο Νόμος.

Innym stosowanym w greckich i cypryjskich aktach normatywnych środkiem wyrażającym zakaz jest stosowanie zaimka przeczącego *οδείς* (nikt) w funkcji podmiotu w połączeniu z czasownikiem w trybie oznajmującym, np.:

Ουδείς τελεί εις κατάστασιν δουλείας ή υποτελείας.

Dozwolenie

Język polski

Do najczęściej występujących środków wyrażających dozwolenie w korpusie polskim można zaliczyć: *móc*, *ma prawo*, *jest uprawniony*, oraz niekiedy: *wolno jest*, *dopuszcza się*, *zezwała się*.

Jeżeli po ustanowieniu służebności gruntowej powstanie ważna potrzeba gospodarza, właściciel nieruchomości obciążonej **może żądać** za wynagrodzeniem zmiany treści lub sposobu wykonywania służebności, chyba że żądana zmiana przyniosłaby niewspółmierny uszczerbek nieruchomości władnącej.

Jeżeli umowa ubezpieczenia jest zawarta na okres dłuższy niż sześć miesięcy ubezpieczający **ma prawo** odstąpienia od umowy ubezpieczenia, w terminie 30 dni, a w przypadku gdy ubezpieczający jest przedsiębiorcą w terminie 7 dni, od dnia zawarcia umowy.

Każdy wspólnik **jest uprawniony** do równego udziału w zyskach i w tym samym stosunku uczestniczy w stratach, bez względu na rodzaj i wartość wkładu.

Istnieją także przypadki łączenia dozwolenia i nakazu w jednym wypowiedzeniu. W takiej sytuacji należy domniemywać, że przepis wyraża obowiązek zachowania się w określony w nim sposób.

Przechowawca **jest uprawniony, a nawet obowiązany** zmienić określone w umowie miejsce i sposób przechowania rzeczy, jeżeli okaże się to konieczne dla jej ochrony przed utratą lub uszkodzeniem.

Każdy wspólnik **jest uprawniony i zobowiązany** do prowadzenia spraw spółki.

Język angielski

W języku angielskim dominuje czasownik modalny *may*.

For the purposes of section 2 or 3 above, any person **may** at the proof, with leave of the court, at any time before the commencement of closing submissions – (a) **be recalled** as a witness whether or not he has been present in court since giving evidence initially; or (b) **be called** as an additional witness whether or not he has been present in court during the proof (or during any other part of the proceedings).

Możliwe są również inne konstrukcje, najczęściej z syntagmą *be entitled*.

In any civil proceedings the court or, as the case may be, the jury, if satisfied that any fact has been established by evidence in those proceedings, **shall be entitled to find** that fact proved by that evidence notwithstanding that the evidence is not corroborated.

W korpusie greckim i cypryjskim również dozwolenie wyrażane jest za pomocą zróżnicowanych środków. Najczęściej spotykanymi środkami są czasowniki modalne: *μπορεί*, oraz w aktach cypryjskich: *δύναται*.

Καθένας **μπορεί** να εκφράζει και να διαδίδει προφορικά, γραπτά και δια του τύπου τους στοχασμούς του τηρώντας τους νόμους του Κράτους.

Νοείται ότι το άτομο το οποίο επιπίπτει στις διατάξεις του παρόντος άρθρου **δύναται** για κάθε φορολογικό έτος να επιλέγει να φορολογείται είτε σύμφωνα με τις διατάξεις του παρόντος νόμου είτε σύμφωνα με τις διατάξεις των Μερών III και V του παρόντος Νόμου.

Równie często występującymi środkami są: wyrażenie modalne z rzeczownikiem w funkcji dopełnienia bliższego *έχει (το) δικαίωμα* konotujące w greckim tryb zależny, wyrażenie modalne skonstruowane z przymiotnika, który konotuje tryb zależny (w j. greckim nie ma bezokolicznika) – *είναι δεκτός* oraz czasownik modalny – *επιτρέπεται*, np.:

Ο αντισυμβαλλόμενος **έχει το δικαίωμα** έως την έγκριση να υπαναχωρήσει από τη σύμβαση, εφόσον κατά τη συνομολόγηση της δεν γνώριζε την έλλειψη της πληρειοσιότητας.

Κατ' εξαίρεση **επιτρέπεται** η κατάσχεση, με παραγγελία του εισαγγελέα, μετά την κυκλοφορία: (...)

Μόνο Έλληνες πολίτες **είναι δεκτοί** σε όλες τις δημόσιες λειτουργίες, εκτός από τις εξαιρέσεις που εισάγονται με ειδικούς νόμους.

Stosunkowo rzadziej spotyka się czasownik semimodalny *δικαιούμαι*, np.:

Αν σ' αυτόν που **δικαιούται** να φέρει ένα όνομα αμφισβητείται από άλλον το δικαίωμα αυτό, ή αν κάποιος χρησιμοποιεί παράνομα ορισμένο όνομα, ο δικαιούχος ή εκείνος που βλάπτεται, **μπορεί** να ζητήσει να αρθεί η προβολή και να μην επαναληφθεί στο μέλλον.

oraz wyrażenie modalne z użyciem przymiotnika w funkcji przysłówka (sposobu) *είναι δυνατόν*, które konotuje tryb zależny, np.:

Περιορισμοί στο δικαίωμα συτό **είναι δυνατόν** να επιβληθούν με νόμο μόνο εφόσον είναι απολύτων αναγκαίοι και δικαιολογούνται για λόγους εθνικής ασφάλειας, καταπολέμησης του εγκλήματος ή προστασίας δικαιωμάτων και συμφερόντων τρίτων.

W cypryjskich aktach normatywnych poza wskazanymi powyżej, ustawodawca w celu wyrażenia dozwolenia stosuje środek polegający na zaprzeczeniu rzeczownika w funkcji dopełnienia dalszego w połączeniu z czasownikiem stojącym w stronie medialno-pasywnej: *ουδενός πολίτου απαγορεύεται*.

Ουδενός πολίτου απαγορεύεται η είσοδος εις της Δημοκρατίαν ουδ' επιτρέπεται η εξορία υφ' οιασδήποτε περιστάσεις.

4. Zakończenie

W analizowanym korpusie polskim, greckim i angielskim zaobserwowano wiele środków służących do wyrażania znaczeń deontycznych. Tabela nr 1 zawiera środki służące do wyrażania nakazu, tabela nr 2 – zakazu, a tabela nr 3 – dozwolenia. Język angielski jest najbardziej ubogi, jeśli chodzi o liczbę możliwych do zastosowania środków.

Tabela nr 1. Nakaz

<p>Εντολές czas przyszły niedokonany, tryb oznajmujący czas terażniejszy, tryb dokonany czasowniki modalne: <i>οφείλει, υποχρεούται, πρέπει</i> wyrażenie przysłówkowe (sposobu), np. <i>δέον είναι</i> (CY) wyrażenia modalne <i>έχει /έχουν υποχρεώσεις, είναι εποχρεωμένος, είναι δευτός</i></p>	<p>Imperative clauses shall must is to be may only</p>	<p>Przepisy nakazujące powinien musi należy jest zobowiązany jest wymagane czas przyszły tryb oznajmujący czas terażniejszy tryb oznajmujący</p>
--	---	--

Tabela nr 2. Zakaz

<p>Απαγορεύσεις nie + czas terażniejszy tryb oznajmujący rzeczownik jako podmiot (negacja podmiotu: nikt) + czas terażniejszy tryb oznajmujący czasowniki modalne: <i>απαγορεύεται / απαγορεύονται</i> nie + czasowniki modalne: <i>δεν επιτρέπεται, δε μπορεί</i> wyrażanie modalne: <i>είναι απαράβιαστη</i></p>	<p>Prohibitive clauses shall not may not is not to be cannot must not</p>	<p>Przepisy zakazujące nie + czas terażniejszy tryb oznajmujący nie wolno nie może zabrania się zakazuje się nie dopuszcza się nie zezwala się</p>
---	---	--

Tabela nr 3. Dozwoleń

<p>Εξουσιοδοτήσεις czasowniki modalne: δύναται (CY), επιτρέπεται, μπορεί wyrażenie modalne, np.: έχει / έχουν (το) δικαίωμα / δικαιώματα rzeczownik jako dopełnienie dalsze (negacja dopełnienia dalszego + czasownik modalny o znaczeniu zakazu = podwójna negacja, czyli przyzwolenie): ουδένος πολίτου απαγορεύεται (CY) – wyrażenie modalne konotujące tryb zależny: είναι δυνατόν</p>	<p>Empowering clauses may is permitted</p>	<p>Przepisy pozwalające może jest uprawniony ma prawo wolno jest dopuszcza się zezwala się</p>
--	---	---

Przedstawione w tabelach środki z translacyjnego punktu widzenia stanowią ekwiwalenty funkcjonalne (inaczej nazywane w teorii przekładu ekwiwalentami dynamicznymi czy też konotatami). Można w tym kontekście mówić o ekwiwalentach bliższych lub dalszych ze względu np. na częstotliwość występowania. Jednakże, pomijając aspekt frekwencyjny oraz językowy (czy modalność jest wyrażona gramatycznie czy leksykalnie) użycia środków komunikujących nakaz, zakaz i dozwoleń, można stwierdzić, że jednostki podane w tabelach są wymienne. „W przekładzie wybór odpowiedniego ekwiwalentu nie jest determinowany podobieństwem formalnym jednostek z języków źródłowego i docelowego, lecz niesionym przez daną strukturę znaczeniem, które zachować należy w języku docelowym. Tłumacz tekstów prawnych powinien zwracać uwagę na częstość występowania środków modalnych w poszczególnych korpusach językowych. I tak na przykład najbliższym ekwiwalentem polskiego czasu teraźniejszego (tryb oznajmujący) jest angielski czasownik modalny *shall*, w dalszej kolejności czasownik *must* [...]”²⁰. Wynika z tego, że wszystkie wymienione wykładniki modalne występujące w języku polskim, angielskim i greckim są ekwiwalentami funkcjonalnymi. Ponadto należy zauważyć, że częstość występowania środków modalnych w poszczególnych tekstach z analizowanego korpusu znacząco się różni. Można zatem wysunąć wniosek, że przynajmniej częściowo zależy ona od idiolektu, jakim posługiwały się osoby formułujące akt normatywny (tzw. ustawodawca).

²⁰ K. Kaczmarek, A. Matulewska, P. Wiatrowski, *Translacyjne...*, dz. cyt., s. 182.